

TISZA

(III. rész)

FÜZFÁN FÜTYÜLŐK

A kosarasok elnökét keresgéltem vagy három ízben, de elfoglalt ember lehet, egyszer sem találtam. A Szegeden székelő központ pedig oly bizalmasan kezeli az idevonatkozó számokat, hogy lényegében hivatalos adatokkal nem szolgálhatok ennek az ősi népi iparnak a mai helyzetéről.

Az algyői műhelyben beszédesebbek az emberek. A kezükben levő munkáról azt hiszem, ruháskosár készül, vagy esetleg manapság divatos Mózes-kosár. Felvilágosítanak.

— Kutyakosarakat kötünk Amerikának. Ott az állatvédő egyesület kívánsága szerint a pedigrés kutyákat ilyen előkelő kosarakban hálaltják.

— Mennyit készítenek belőle?

— Ezrével, tízezérrével.

— Kell még a vesszőmunka?

— Amennyien vagyunk rá, megélünk belőle. Lassan kihal iránta az érdeklődés. A műanyagok és a technika kiszorítja.

— Mi készül még manapság?

— Kerti bútorok, kézikosarak, garaboly, gazdasági kosarak, gyümölcs-, krumpliszedéshez.

— És miket készítettek a régi világ emberei?

— Huhú — mondja egy nyugdíj előtt álló bácsi, de keze nem áll meg a fonásban, míg beszél —, nehéz lenne hirtelen egybeleltározni. Az algyői szegény ember a régi világban nagyon sok eszközt vesszőből készítette. Az én gyereksorom vesszőbölcseben kezdődött, de az ringó bölcse volt. Anyámék vesszőágyban háltak. Nászajándékul vesszőágyat új házasoknak adni, gavallérosnak számított a lakodalomban. A halászhordó kasokat a MÁV-nak, szögletes utazókosarakat, pultkosarakat. De például a háború idején ágyülövedékek számára tízezérrével fonatták velünk a lövedékkosarat.

A hajózás számára a kitéző bolyákat vesszőből csináltuk. Azután méhkasokat, galambdúcot, kalitkát, kocsikast, ostor nyelet, lovaglókorbácsot, virágállványt, kánaltartót, péknek való puttonyt, szénhordó kasokat a MÁV-nak, szögletes utazókosarakat, pultkosarakat. De például a háború idején ágyülövedékek számára tízezérrével fonatták velünk a lövedékkosarat.

Már a mi korunkban nem csinálták; de a használatban ismerjük a vesszőből font görét, a melléképületek, istállók fonott falait, ajtóit, utcakerítéseit.

— Sok vessző termelt erre, hogy ilyen magas kultúrája van a vele való munkának?

— Bizonyosan. Máig is Vesszősnek nevezünk egy jó pár kilométeres partszakaszt a falu alatt. Persze manapság finomabb munkára a nemes fűzet használjuk. Külön telepen termeljük, a kívánalmaknak megfelelően.

— Hogy tanulja meg a kosárfonást az algyői ember, mert azt hiszem, iskolában máig sem szerepel a tantárgyak között?

— Nálunk nem tanítják. Vannak vidékek, ahol téli tanfolyamokon oktatják a kosárfonást, és algyőiek mennek el ilyen helyre matadornak. Gyevi gyerek úgy tanulja, mint a tápei gyerek a gyékényfonást, játszásból. Tápén addig nem mehetett el a gyerek játszani, amíg a rá kiszabott 4—5 gombolyag fonást meg nem csinálta. Az utcán, akácfaék között, egész sor ház gyereke font. Játszásból. Mi meg a vesszők hegyét, amit a felnőttek ledaraboltak, összeválogattuk hosszúságra, s fontuk kiskosarakká, ahogy a felnőttektől láttuk, játszásból.

Nem is tudom. Mikor a pénzt kellett keresni vele, tudtam csinálni. A kiskacsa, ha kikel a tojásból, tud úszni. Nem? Hát tisztaiak vagyunk.

— Hány ember élhet még vesszőmunkából Algyőn?

— Száz, kétszáz? Nem több. Fialok már alig babrálnak vele. Piszkos, koszolómunka ez.

— Kereset?

— Vékony. Lustább újjú ember 1300 forintig jut el. A fürgébb újjú megkörnyékezi a 2000-et is. De akkor naponta 4 kutyakosarat összebabrál. És addig, jaj, de sokszor végig kell szaladjon kezünk a sorokon.

Végül, szép fehér vesszőkkel, az előtérben fonódó kosárral szeretnék néhány fényképfelvételt készíteni az itteniekről. Hanem amilyen szívesen beszélgettek, s a

régi munkák felsorolásánál segédkeztek a műhely dolgozói, olyan, vagy nagyobb erővel tiltakoznak a fényképezés ellen. Egymást ajánlgatják. Gondoltam, talán szerénységből. Hosszú faggatás után, nehezen világosodik előttem a miért.

— Újságnak kell a felvétel? — kérdi egy fiatalabb kosárkötő.

— Lehet, hogy leadom valamelyik lapnak.

— Na, látja!

— Nem akarnak szerepelni?

— Á, fenét. Kit zavar az. A papírnak nem fáj az én pofám...

— Hanem?

— Hanem, mert például megjelenik az ábrázatom a Dél-Magyarban, haragszik rám Úrge Miska szomszédom, mert haragszik, épp szombaton este szólalkoztunk össze a kertlábban, hogy dolgoztunk, egy tetves tyúkunk átkapott az éppen most hegysző heréjére. Ha az meglátja az újságban a pofámat, biztosan kiviszi, a..., avval törüli ki. Hiányzik az nekem?

Egyenként nem is adják lencsevégre magukat, de csoportképet csinálhattam. Azzal valószínűleg kíméletesebb lesz Úrge Miska.

VILLA GEU,

akár villa Tapai, közel ezeréves település, az adománylevelek első említésétől számítva kőrukat. Villa geu, mai nevén Algyő, megért néhány katasztrófát, vizet, tüzet, járványt, éhhalált, urat, pártfogót. Virágoznia is kellett időnként, ez tagadhatatlan, mert hogy pusztíthaták volna újra és újra a különböző tatár idők. Mi tartotta életben? A Tisza.

Írásos története Tápéhoz viszonyítva elenyésző, pedig csak néhány kilométerrel esik messzebb Szegedtől. De ez a távolság ma is elegendő, hogy a különben érdekes arculatú falu elveszen a kutatók szeme elől.

Algyőre már csak egy ott született naiv festő jutott, amíg Tápén előszeretettel települtek le jó nevű piktorok is.

S ez a naiv festő máig is mesébe illő szegény körülmények között él, noha bebizonyítottan meggazdult piktúrájából néhány előkelő pesti „szakértő”. Ha hívják, de ez nem írói hazudozás, parasztházakhoz jár tűzre valót fűrészelni, s az ott kapott ennivalókat titokban fogyasztja el, mert családja ezt már méltatlannak tekintti magára nézve. Tudja ezt a falu meg a város is. A városban néhány együttérző ember ki-ki segíti az öreget eszközökkel, egyebekkel. De soha nem az a kép születik meg az újonnan vásárolt ecsetekkel, festékekkel, amit várnának az öregtől, hanem az asszony keze által, a feleség tartja magát az igazi művésznek, díszpárnákról ismert fehér macskák pingálódhatnak piros, kék szalagokkal a nyakukban.

Algyőn, inkább csak nyomokban, máig is kitapintható az emberek tartásán az évszázadokig húzóódó uradalmi élet „nevelő” hatása. A nyilvánvaló igazságukat sem keresik valami atavisztikus félelem miatt. Még az embertelenséget is eltűrik. Aki üt, az erősnek tűnik a szemükben, s aki erős, annak van igaza, úgy lehet.

A nemrég föllett gázmező sok vonatkozásban éppen ezekben a pillanatokban rajzolgatja be új vonalait a falu és lakóinak arvonásaiba. Ez máris realizálódik új műutakban, sűrűbb autóbusszjáratokban, új munkalehetőségekben, és a hozzá szükséges új műveltségben, de háztartási eszközökben, gáztűzhelyekben, kuktákban is. S a szénhidrogén-lelőhely idegen emberek százeit hozza az eddig tő nyugodtságú falu lakói közé. Ezek a bányászok izgágábbak az algyőieknél. Mindig is vándorló emberek voltak. Mindig is nagy keresetű, nagy erővel élő, nagy hangú, nagy akaratú, nagyevő, nagyívó, nagy munkájú emberek. Könnyen letörülnek egy-egy pofont a jámbor algyőinek. Az meg néz csak, s tanácstalan. Huszonöt év óta nem ütük meg egymást itt a felnőttek. Majd összeszoknak? Ha minden ilyen biztos lenne a falu korábbi tartására, hadd szolgáljon itt ez a példa.

Télvíz idején, éjjel, elment a szegény ember rőzsét lopni, a Tisza-gátra felmáglyázott ármentő kazlakhoz. Mivel rendszeresen lopta a rőzsét, a gátőr lesben állt, s a lopóra rákiáltott, de az futásnak eredt. A gátőr felismerte a tolvajt, s neve szerint kiabált utána, miközben természetesen zavarta a kártevőt.

— Állj meg, te X. Pista! Az anyád erre-arráját!

X. Pista nem állt meg, fiatalabb is volt a gátőrnél, jobban bírta a futást, de visszakiabált, hogy:

— Álljon meg kend, kendet nem zavarja senki!

Bíz' ez sem mai történet, de ennek az idilli tartásnak vége.

Öblös vascsöveket örületes csőrömpöléssel dobálnak le utca hosszát a munkások, árkok, vezetékek szeddesik át a kereszteződések, olajat, vizet vezetnek. Örült erejű hernyótalpasok, nagybélű tankkocsik szárai száguldoznak. Tegnap még szent

és sérthetetlen volt a Tisza gátja, lovas kocsival sem lehetett ráhajtani, ma lánc-
talpasok fűrészelnek át méteres vágásokat rajta, ahogy az új hajóállomáshoz húz-
gálják a csővezetékeket. Bámulják is az algyőiek.

Az ősszel elvetett zöldellő vetések letiporva a gépektől. Mindenki tudja, örüli
az olajat, de sajnálja az őszi búzát. Izgalmas percek ezek itt. Szemem előtt ágas-
kodik össze a régi paraszti mentalitás, érzésvilág az új szeretetével és becsülésével.
Mert tetszik nekik a hetven fűrótorony éjszakai fénye, s az, hogy közepébe csöp-
pentek az érdeklődésnek, a kincsnek, de félnék is tőle.

Ellentmondások. Az élet teli van ellentmondással, de nem mindig látszik ilyen
szembeszökően, mint Algyőn. Furcsa talán, hogy éppen egy efféle faluban leli az
ember a nagy tempóváltozás látható jeleit.

Algyőn is csökkenő irányú a népszaporulat. Az olaj előtt az elvándorlás is le-
felé görbítette ezt a mutatót. 10 év alatt 371 új házat építettek, s az idegen mun-
kások ideözönlése előtt is lakáshiány volt. A mondott idő alatt csak 100 lakóházat
bontottak el, azok is főleg rozszant tanyák voltak.

Évente a város felé kacsintott 50—60 fiatalember.

Az elvándorlók legszívesebben a Petőfitelep, a Baktóikiskertek Algyő felőli
részén kezdett építkezni. Itt üres, olcsó portákra akadtak, de nemcsak ez a szem-
pont. Egy fiatalember, akit új háza fedelezésén értem, azt állítja, és mutatja is,
hogy innét, a padlásszájából hazalát a falujába.

Igaz. Éjjel is ellát az ember Algyő Szeged felőli széléig. Az a három, most
lángoló, húsz méter magasra verő gázfáklya megvilágítja a szélső házakat, és bekö-
szöngél az ablakokon.

Az éjszakai gázfényeknek az ablakokon beszökő hangulatára kíváncsi vagyok.
Hogy vacsorál, alszik, iszik, kártyázik az az ember, akinek a pusztában lobogó
gázláng les be az ablakán?

Idejében, kora estefelé odaóvakodtam egy félig menekülőben levő tanyára.
Maholnap kiszorítja az olaj.

A házigazda még nincs itthon a munkából, nem sokkal utánam avas férfi-
kerékpáron érkezik tanyájába. Az asszony ocsús búzát szór a tyúkoknak, de feltű-
nik, hogy nem beszél hozzájuk. S engem sem kérdez, mikor odamentem, de azt
gondolom, százszor udvarukra térhetnek naponta idegenek vízért, s ki tudja miért.
Köszönésekre is csak biccent, s szórja, szórja az ocsút. Egy fias koca a ház mögött
levő felhagyott káposztás kert torzsái között matát, dúrásból adhat leckét 6 csikos
malacának. Egy ideig tétován ácsorgok. Az asszony piszkafával megy a disznó után.
Meböködi hátulját a kocának, az ránéz a gazdasszonyra, s szóértően ballag az
ól felé, maga előtt taszigálva malacait. Jön az ember. Feleségét csókkal köszönti,
ahogyan városiak között szokás. Nekem kezét ad. Mondom, mit akarok. Nevet. Már
sok mindenért jártak ide, de arra még nem volt kíváncsi senki, hogy milyen fényt
vet be az ablakon éjszakánként a fáklya.

— Eleinte két hónapig nem tudtunk tőle aludni. A fényt kicsukhatjuk. Ez az
örökös sustorgás, olyan, mintha gőzmozdony feszültségszabályozójában lagnánk.
Az asszony, a disznó, a tyúkok megsüketültek. Harmadik hónapos korukra a mala-
cok is elvesztették hallásukat.

Elköltözünk innét, csak a házzal legyek rendbe. Nagy cég az olajos vállalat. Ami
útjában van, azt megveszi. Nem egy ilyen öreg, rozszant tanyát, az algyői repülő-
teret is bekebelezte mindenestül. Kell a terület. Itt van alattunk a kincs. Már
költöznek, csak még a vizet bevezetem.

— Társulások alapon vezették a vizet?

— Egy ember nem bírná. De az állam sem vállalja egyedül. A falusi állam
KÖFA-ból adott rá majdnem kétmilliót. Hatmillióba kerül. 800 család veszi vállára
az adósságot. Ugyan 1300 család lenne érdekelt, de 500 család azt mondja, nincs
pénze, illetve ez a víztorony 100 utcai közkifolyót is ellát. Így állunk a vízzel, az
élettel.

Emberem tanyája ablakába nemcsak a fáklya fénye imbolyog be bágyasztó,
nagyon izgalmas hangulatával, hanem a gazda is „világít”, mert itt nőtt fel Algyőn,
itt vált faluja tudójává, tanácstagga.

5600 lélek él a faluban. A tanyátlanítás 132, a határban szétszórt tanyát szá-
molt fel.

1938-ban 10-en jártak el polgári iskolába a korban soros, jobb helyzetű szülők
gyerekei. Ma 102 gyerek utazik naponta Vásárhely, Szeged közép- és felső iskoláiba.

Mintha gyorsfőzőn rotyogna, olyan felpezsdült mozgolódással éli napi életét
a falu.

— Mi lesz Algyőből? — kérdem az építőmunkásoktól, akik egy 50 lakásos
magas ház fundamentumát alapozzák a főutcán.

— Mi lenne? Tápéval együtt belenő a városba. Pár év múlva egy kerülete lesz még Szögedének ez a két falu!

Algyő olaj nélkül is kétszeresére nötte területileg a 20 évvel ezelőtti önmagát.

A Tisza-gáton fölfelé menet számítva, a szélső házak már lassan odabújnak a híd tövéhez.

Nem szép híd, egy-irány forgalomra alkalmas. De amikor nem volt, a háborúban lerobbantották ezt is, keserves, órákig tartó kompozással cipekedtek itt a révézsek. Múlt századból ismeretes balladaszerű tragédiák játszódtak le a kompnál.

A türelmetlen nép zajlásban is utazik, mert háború végén erősebben hajtja a nyomorúság az embert. Ha utazik, szállítson a komp. És szállított. Egyszer a zajlás elroppantotta a vízi edényt. Emberek szájai rajta. Éjszaka volt, talán hogy még borzasztóbb legyen a kép, s kevesen menekültek a szerencsétlenségéből.

A háborús veszteséglisták az ittpusztultakat eltűntként számolták el, így: két-háromszáz ember ennél és ennél a szerencsétlenségénél nyomtalanul eltűnt.

„MADÁRSZÁLLODA”

A hídtól feljebb, néhány száz lépésre, betonkávájú zsilipszerkezet szerénykedik a vízben. Innét táplálják Tisza-vízzel a híres, nevezetes Fehértavat. Ha a Fehértónak több köze lenne a folyóhoz, mint ez az ázott csatorna, amivel itatják „vadvizországot”, talán nem is kellene szólni róla. De Tisza-gyártmányú a tó, Ide még az ősfolyó annak idején, tegnap, szóval néhány száz évvel ezelőtt kilátogatott jeges áradásaival, s kigyalyulta a teknőt, amely ma a riporternek és szakemberek becézéseiben „Madárszálloda”, madárparadicsom, azaz védett terület.

Fehértó, mint ősszikés ma is 3000 holdnyi területet ölel magába. Ennek nagyobbik része napjainkban modern, tudtommal jól fizető halgazdaság. A 6 kilométer hosszan elnyúló, mérnöki tervek szerint épített szögletes „teknőkben” évente sok száz vagonos tételekben tenyésztik a halat.

A tervszerű haltenyésztés az év bármely szakaszában megbízható halmennyiséget juttat a kereskedelemnek, a vendéglátó iparnak. Sok esetben, amikor a Tisza akár az időjárás miatt is nem adja partra a keresletnek megfelelő mennyiséget, fehértavi halat fűrösztének 1—2 hétig a híd alatt dekkoló tőkös bárkában, ahol elveszti a jellegzetes pocsolyaszagát, s még finnyás szegedi halspecialisták is tisztai pontyul eszik a Fehértóban tenyésztetteket.

A tónak a kisebbik része a madarak „paradicsoma”.

A hivatalos tavasz odébb bécórög még, amikor ittjárva mércsikélem a tó téli életét. Hideg szelek boronálják a víz tükrét, a nádasok mélyen lehajolnak a nyomásától, s kedve lenne enyhelyre bújni az embernek, mert ha nem is csikorog az idő, bizony nem is marasztaló ez a goromba széljárás. Persze csak elszokott embernek ujdehideg az idő. Az északi világból nálunk telelő madárfajoknak valóságos Riviera éra. A legmegfelelőbb hőmérséklet. Ezért nem is utaztak tovább ebből a „szállodából”. Legnagyobb számban a sirályfélék tekintik nyaralójuknak a Fehértavat, viharsirályok, lócsérek, heringsirályok és más hasonneműek. De ezek nappal nem ülnek a vízben, hanem felkeresik a földeket, és ha szánt egy edzett traktorosbrigád, a sirályok seregei bandásul a nyomában ám az ekének olyan otthonosan, mintha egész évben onnét ennék a kenyérüket. Kicsit talán óvakodóbbak a mieinknél, kicsit távolabbról bukdácsolnak a barázdák egyenetlenségein a traktorok után.

Az igazán hideg hónapok alatt rendszeres vendég nálunk a kiveszöfőfőben levő szürkegém. S szívesen beszállásolnak ide a récefajták, a tőkések, kercék, kontyosok, bukók. De komoly vendégsereglet a tóságon a libanépség. Az időjárás változatosságát szeszélyes érzékenységgel követve, tőlünk 1—2 napra is elutaznak délre, ha hideget várnak, vagy néhány, a szokásosnál enyhébb napra már északabbra húzódnak tőlünk. Természetfigyelő ember a libák ilyen kóborlásaiból időjárás-előrejelzéseket eszközölhet.

Telenként rendszeres szállodavendégek nálunk az északról érkező jégmadarak, őrgébicsek s a lilefajták néhány alfaja, a gojzerek, pólingok és hasonlók.

Ahogy az ember nyaralói csöndesek telente, a madarak szállója is elég eseménytelen még a viszonylagosan nagy népessége ellenére is. Kevés zajjal, hanggal él ilyenkor az állat. Elég gond a zord, hóval, sokszor faggal borított legelőkön a napi betevőt fellelni, nemhogy még trillára legyen erő.

Csak az apró madarak világába tartozó, itt telelő cinkefélék hallatnak hangot a legnagyobb hidegben is. Talán fáznak, talán reménykednek.

Húséges lakói a téli tavak világának az északról ideutazott hősármány, a kenderike, ökörszem.

Január végén, február elején nagyot lódul a madármozgalom. Jövőgetnek haza-

felé melegebb tájakról a tavasz első hírnökei, a bibicek, cankók, godák, seregélyek, pacsirták.

A szálló vendégei kicserélődnek. Északon levő költőházájukba indulnak el a mieink érkezése körül a kercerécék, a búvármadarak, csérek, vihar- és egyéb északlakó sirályok.

Március elejétől április elejéig 70 madárfaj érkezik a Fehértóra délről. A récék, nyári ludak, dankasirályok, szárcsák, solymok, pintyek, kócsagok, sármányok, szélkiáltók, énekes rigók, cankók, vöcskők, bölömbikák, godák, pólingok.

Áprilisban „teljes üzemmel” működik a madárszálló. 91 faj vagy alfaj mérhetetlen seregei özönlenek be a tóság lég-, táp- és költőterületére. Ekkor érkeznek a gólyák, fülemilék, partfutók, füzikék, gémeek, vízcisibék, kárókatonák, bakcsók, kakukkmadarak, partifecskek és egyebek.

A fehértavi rezervátumban eddig 280 fajt, illetve alfajt figyeltek meg a kutatók. Ebből itt érzi itthon magát, mert a tóság területén költ, 60 faj. Ezekben a tavaszvég, nyárelői hónapokban 10 ezres számú madárcsordák lakják a tocsogókat, a belső szigetségeket, vakszikeket, nádasokat, zombékokat.

Májusban már csak a kisebb testű, érzékenyebb madárkák érkezgetnek délen talált téli szállásaikról, a gébicek, gyurgyalagok, légykapók, szerkék.

A zord tél elől való vonulás nagy erőfeszítést kíván a madaraktól. A Fehértó területén élő gólyák Dél-Afrikába utaznak, a szárcsák az olaszországi lagunákat kedvelik. A gémeek Szicíliában nyaralnak, míg nálunk fagyos szelek dudálnak a legelőkön. S a mi csokoládéfejű sirályaink a meleg tengerparti öblökben szeretik eltölteni vakációjukat, például a nápolyi öbölben, más részük viszont Afrika különböző partvidékein várja, hogy hazatérhessen Fehértóra az évenként újra és újra megépítendő fészkére. Némely madárfaj, például a sárga füzike, megfigyelt átmenő vendég volt már nálunk vonulása közben, 20 ezer kilométert repül hazájából, Alaszkából, nyaralni Indonéziába. Az utat 20 hét alatt repüli át.

A fehértói vízivilágnak jellegzetes, kedves madara a dankasirály. Hosszú ideig üldözött madárnak számított, mert téves megfigyelések alapján kártékonynak minősítették, ezért lövették, pusztították, csőrük beszolgáltatásakor lődíjat fizettek. A danka ma védett, mondhatnánk rehabilitált madár, mert a modern kutatások bebizonyították nem csupán ártatlanságát, de egyenesen a hasznosságát is. Nos ez a példa is példázat lehet még némi meg nem értett madarakra nézve. Hátha valami, a mainál is modernebb kutatás bebizonyítja a fekete varjúról, hogy fehér! A danka rovarokkal, férgekkel él, szépen megfér a halastavak közelében anélkül, hogy akár az ivadékaiban is kárt ejtene. Sőt, ott is hasznos, mert levág ugyan a hallal teli tavak tükrére zsákmányért, de onnét csak az elhullott, felszínre vetett halat képes kiemelni, s ezzel a tevékenységével hasznára van a gazdaságnak a tisztogató munkában.

A hivatalos tavasz még odébb jár, s a hőmérő higanyszála a zérus alatt libeg, amikor ittjárom, mégis van szerencsém az első nem nagyszámú hazaérkezett sirálycsapattal találkozni. A tudósok *Larus ridibundus*nak nevezik, ami annyit tesz, mint kacagó sirály, de most nem kacagnak, sőt prózában is kevés szóval élnek. Ha felröppennek egyet-kettőt fordulni a levegőbe, alacsonyan keringenek az út fáradalmaitól, s itthon sem várta őket a nyaranta oly megszokott, gazdagon terített asztal. Nappaloként a művelés alá fogott szántókon legelésznek, s nagyon szerény étellemmel is beérik, vagy a Tisza felszínén feltünező hulladékért csapódnak rá a vízre. Amikor kifényesedik rájuk a tavasz, és ezernyi áldását hozza el a nyár, sűrű tömegekben sietnek fészket verni a tocsogók szélében. Csérekkel szeretnek szomszédságban lenni, hogy kicsinyeiket közös, zajos felröppenéseikkel mindenféle ragadozók ellen sikerrel megvédelmezhessék.

SÁNDORFALVA

A legtöbb Tisza menti település korának emlegetésekor évszázadokkal, évezredekkel dobálózhatunk.

Sándorfalva még nincs 100 éves község, közvetlen mégis a Tiszának köszöni létét.

A 79-es árvízkor kiöntött községek lakói, algyőiek, tápéiak akkor a Pallavicinik birtokában levő, legelőnek használt dombos pusztaságba menekültek. Ott aztán kivoltak a vízből. Az őrgrof szíve megesett rajtuk, és a mondott évben 600 portát hasított ki nekik cserében az Algyón hagyottakért. De a víz alig kiment az összedőlő falvakból, a nép visszakiváncozott a romok közé. Nemcsak azért, mert a Tisza közelsége nélkül az alvás sem esik olyan jól az idevaló embernek, de az a hír járta, hogy az őrgrof jobbágyfalut akar kerekíteni az új településből, Sándorfalva néven.

Ez a fajta hír nem volt egészen alaptalan. A lakosok régebből ismerték a gróft, tudták, hogy kiméretlen szokott lenni „rabszolgáival”, ha érdeke úgy kívánja. És mire is lenne a nagylelkűség?

Már az őgróf előtti birtokos idejében, a XVIII. századtól, ezeken a területeken gazdag sáfrány- én dohánykultúra virágzott, az uradalom 5—6 majorjában. E két növény termesztésére egész kertésztelepek létesültek, lakásokkal, s a hozzájuk tartozó legszükségesebb melléképületekkel. Az uradalom a kertészekkel 10 évre szóló szerződéseket kötött, és termékeiket az uradalom vásárolhatta meg. E telepeken generációk születtek, nőttek fel, és tekintették szülőföldjüknek a Tisza mentét. Különösen azok a felnőttek, akik az 1948-as szabadságharcban szolgáltak, jogot formáltak ahhoz a földhöz, amelyen laktak.

„Hát miért ontottuk mi vérünket a hazáért, ha még ezután is másnak a földjén kell nyomorognunk?” Ezt a magyarázatot a jó Pallavicini őgróf igen rossz néven vette, kivált, mikor megtudta, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség jel-szavát ilyen balul magyarázzák. Elhatározta, hogy a kertésztelepeket „feloszlattja”. (Zsilinszky: Csongrád vármege története)

Természetesen más oka is volt az őgrófnak a telepeket feloszlattani. Az egykor jól fizető dohánykultúrák a nemzetközi kereskedelem dömpingjének hatására fölöslegessé lettek. És helyébe ott kínálta magát a másik lehetőség, a birkatenyésztés. És külföldi példák is álltak a művelt gróf előtt. Pl. Anglia, ahol még ebben az időben, igaz utolsó stációjában, folyt a parasztság elüldözése a földekről, és folyt a nagy birkatenyészetek megszervezése.

Amikor nem kellett a nagyon munkaigényes, kertművelésű dohány, nem kellett a kertész sem. Jöjjenek a birkák! Ezért számolta fel az őgróf a kertésztelepeket.

Az 5—6, egymástól elég távol eső kertésztelep felszámolását, amely 4000 embert érintett, Palásthy nevű, Algyőn lakó uradalmi inspektorára bízta, aki miután az 1851. évi dohánytermést bemászalták a gányók, a legkeményebb télvíz idején kihirdette, hogy minden kertész hagyja el a telepet, különben is leszedeti feje fölül a háztetőt. És semmit sem késlekedve így is cselekedett, mert a nép nem mozdult, ellenszegült. Palásthy katonai karhatalmat kért, és úgy üldözte szét a rimánkodókat.

Zsilinszky történetírő, szépen, lázadás nélkül szelíden fogalmaz, és a tényeknek csak az egyik oldalát hozza.

A háztetők lerántása hozzáértéssel történt. Ugyanis télvíz idején ki vállalkozott volna kézi munkával a havas, zömében nádtetejű házak födelével babrálni. 3—4 pár uradalmi bivalyt vezettek elő, jármaik közepébe hosszú kötelet fűztek, a kétél másik végét a tetőzet fedélszékebe akasztották, s aztán cselő Csáko, hóha Bimbó! Recsegett, ropogott minden, s az épület teteje összetörve a földre zuhant. A többi, a vertfalak lerombolását rábízták az időre. Az majd elvégez mindent.

De hogy az egykori családi fészek valóságosan lakhatatlan legyen, ugyancsak bivalyerővel, nagy szakértelemmel tépették ki a falakból a pirinyó szimpla ablakokat és az ácsolt ajtókat is. És hogy még biztosabbak legyenek a kertészek hajléktalanná tételében, fejszékkel összetörték a tűzhelyeket, kemencéket, kéményeket, amit sár híján, mert méternyi mélyen fel volt fagyva a föld, vissza sem lehetett állítani.

És az istenadta, fészkéhez ragaszkodó nép mindezt ölbe tett kézzel nézte? Szinte. Az idegen katonaság csordába tömörítve, szuronyos, töltött puskákkal körbefogva őrizte őket, amíg folyt a „hadművelet”.

És a fészkéhez ragaszkodó istenadta nép még így is, hiszen hova mehetett volna, maradt. Maradt a disznóólakban, a gaztetejű istállókban, répa- és krumplivermekben. Nem szerette ezt Palásthy. A telepeket lelocsoltatta karbolla, fölgyújtatta.

A szétkergetett nép a Nagycsóny mezején gyülekezett össze, és bosszút esküdött rontója ellen. Egy hideg februári éjszakán 30 lovas ember (korabeli források bétvárnak nevezik a gyanúsítottakat, de hát betyár az, aki ennyi gyalázat után...) körülvette az inspektor úr udvarházát, és Palásthyt agyonverte, családját is megriktította, cselédségéből is eldugatta azt, akit kézre kerített.

Az őgróf? Itáliában nyaralt. Mikor közölték vele a „gasztettet”, haraggal szerzett tudomást az eseményről.

Bálint Sándor professzor kutatásai nyomán tudjuk, hogy „a földönfutóvá tett szegény nép a Temes közti Magyarszentmihály faluban talált menedéket”.

Utánuk már jöhettek a birkák a gróf akarata szerint. Jöttek is. Két év múltán 30000 darab electoral-negretti legel az egykor kézzel, verejtéssel művelt gazdag földeken.

A 79-ben oly kegyesen osztott Sándorfalva új telepesei rettegve kezdték megadni házaik alapjait. Ha az úr előzékeny a paraszttal, ott ezúttal sem a paraszt

érdeke a döntő. Ezt a világos, tiszta képletet Pallavicini is megtanította a hitbizományi földjein élő emberekkel. S az emberek nem felejtnek.

Az új falu szétszabdalását a mérnök szabályos szögletes településnek rajzolta, széles utcákkal, nem túl nagy portákkal. 588 algyői lakos írta alá a szerződést, de félelmük nyomoruknál is nagyobb lehetett, mert csak 78-an maradtak a faluban, helyesebben mondva a falu helyén, mert még akkor falu nem volt, a többiek visszamenekültek a romokban heverő Algyőre, Tápéra.

A századfordulón lényegében benépesült a falu, s a nyomorúság jelei erősen mutatkoztak. A kegyes gróf 600 hold szikes szántót adott haszonbérbe a lakosság-nak. Egy-egy családra fél holdak sem jutottak belőle. Tehát jól számolt a gróf. A megélhetést mindig az uradalom földjein kényszerültek megkeresni a sándorfalviak éppen azért a keresményért, amit az urak méltóztattak megállapítani.

Féja Géza Viharsarok c. munkájában a falu körülményeit a századfordulótól könyve megírásának idejéig ekképpen jellemzi:

„Sándorfalva helyzete még az átlagos falunyomornál is vigasztalanabb. Itt nincsen rétegződés, az egész falu egyetlen nyomortanyának tekinthető. Egy téli vasárnap délelőttjén jártam itt, éppen heti piac volt. A piactéren a jószágigazgató pompás kastélyparkja előtt mintegy 10—12 asszony guggol, maga elé terítve 1—2 garaboly »árut«. Egy garaboly után 10 fillér a helypénz, s a kofa napi bevétele 30—40 fillér között mozog. Egész áruja nem ér többet 1—2 pengőnél. Újságpapírból sodort zacskóban s rongyból varrott zsákokkában rakják ki árujukat, mintha koldusok volnának, s napi könyörgéseik, és távimádkozásuk sovány, vegyes eredményeit raknak ki: répadarabokat, satnya zöldséget, fonnyadt főzelékféléit, néhány tojást és kenyérdarabokat. A kofa öt fillerre tartja az árut, a vevő pedig félóra hosszat alkuszik egy fillérnyi engedményért.

Az elhagyatottság megdöbbentő. FAKSZ háztulajdonosok és reformföldesek mutogatják a fizetési felszólításokat, az adóíveket, analfabéták és megviselt, beteges hadirokkantak könyörögnek tanácsért, útbaigazításért. Az emberek arcán és minden szaván érezhető a szociális felytonos nyomása, csupa béna mozdulat, vergődő szó, tusakodó vagy kiapadt arc, s valami hirtelen kitörő nagy ragaszkodás, ilyenkor a szemek és a szavak úgy belémkapaszkodnak, hogy szinte a hú-somba vágnak. Vékony fonalkák kötik ezeket már csak az élethez. Egyik télen (1933) erdőt irtottak. Csontrepszto hidegben, darabka kenyéren. Hazafelé jöttek és egy „kisüstös” gazda, aki székéren igyekezett hazafelé, pálinkával kínálta őket. Igyanak, amennyi jólesik. Az egész elfojtott életkedv kitört a sándorfalviakból: az elmaradt táncok, szüretrek, vigadózó lakodalmak. Nekiestek, gumicsövön szívták a hordóból, mint a vizet. Tiszta, erős szesz volt. Heten haltak bele. Egyikből másfél liter szeszt szívták ki az orvosok.

Legalább még 6—7 ezer hold föld kellene ennek a községnek, hogy emberi életet élhessen, s nagy nevelőmunka, hogy az eltorzított vonásokat okosan, szelíden s elszántan kisimítsuk — de milyen messze van mindez innen! Sándorfalva s Pitvaros rokonok. Csakhogy Pitvaroson a szláv miszticizmus hulláma csapott fel, itt pedig inkább a »viharsarok« lázadása. A sándorfalvi nazarénus szekta egyik énekes könyvében ezt a beírást találtam: »Hiába tusakodik valaki, Mégsem koronáztatik meg. Hanemha igazán Tusakodik. Csongrád 1914. március 25. Bánfi Mariska.« Igen, itt tusakodás van, s a végrehajtókkal halálesetek is történnek. 1936 őszén szúrta keresztül a csendőr Keresztes Mihályt, ki lerángatta a padlásra siető végrehajtót, s nekirohant a szuronyoknak, melyek halálra sebeztek. A nép pedig kövekkel, ásókkal támadt a karhatalomra. A tragikus eset előzménye az, hogy az adóhivatal túlságosan emberségesnek tartotta a községi adóvégrehajtó munkáját, Magyarország egyik legszegényebb falujában, s állami végrehajtó és karhatalom segédkezését tartotta szükségesnek. A szegény törpebirtokosnak, Keresztes Mihálynak 80 pengőért kellett tusakodnia és meghalnia. Ennyi volt az adóhátraléka, és nem akarta hátralék fejében odaadni télire eltett kis búzáját.

A szekta itt lázadás. Néma, összeszorított fogakkal. De a némaság alatt a vihar-sarok izzik.”

Amikor Féja ezen sorok megírásához Sándorfalván az anyagot gyűjtötte, melegsívű szegedi fiatalok is sűrű látogatói voltak a falunak. Aldobolyi Nagy Miklós az elemi iskolák 4—6. osztályaiban kérdőívet töltetett ki a gyerekekkel „Mit ettem a héten” felirattal. A gyűjtőívek összegezéséből dolgozatot írt, amelyet Wagner Richárd, ma egyetemi tanár, Földrajzi szeminárium c. folyóiratában megjelentetett. Sietve tesszük hozzá, hogy az Aldobolyi-féle dolgozat után a folyóiratot a BM 1936-ban betiltotta.

A dolgozatnak csak a legutolsó oldalait van módomban mellékelni, de ez is döbbenetes sötét színekkel egészíti ki azt a képet, amit Féja Sándorfalváról írt.

Végezetül a legszomorúbb dolgozatokat szó szerint közlöm: hadd tudják meg azok, akik soha ilyen írásokat még nem olvastak, milyen érzések közt készült ez az írás.

Tóth András: „Földműveléssel foglalkozunk. Apám nincsen. Kétten vagyunk testvérek. Négy hold földünk van. Nagyon nehéz az élet. Édesanyám sokat dolgozott a nyáron. A föld fele szántható csak, a többi szikes. Van egy malacunk és egy tyúkunk. Étkezésem az elmúlt héten a következő volt:

Nap:	reggeli:	ebéd:	vacsora:
péntek	kenyér	szilvalekváros kenyér	krumplikása
szombat	kenyér	rizsleves	karalábé
vasárnap	kenyér, szalonna	rizsleves	túró, kenyér
hétfő	kenyér	túró, kenyér	leves
kedd	kenyér	túró, kenyér	krumpli főve
szerda	kenyér	szalonna, kenyér	kenyér
csütörtök	kenyér	paprikásleves	semmi.”

Csurgó Szilveszter: „A családban hatan vagyunk. Kenyérkereső nincsen, mert édesapám meghalt. Ősszel egy kevés pénzt a szőlőlőből szoktunk árulni és azon a pénzen veszünk búzát és rozst. Így abból a kicsiből szoktunk megélni, ami bizony nagyon kevés, de ha a jó Isten megsegít és megnövünk, édesanyánkon segíteni fogunk, mert most sok gondot okozunk neki. Az elmúlt héten a következőket ettem:

péntek	kenyér	leves	kenyér
szombat	kenyér	zsiroskenyér	kenyér
vasárnap	tej, kenyér	hús, kenyér	kenyér
hétfő	kenyér	kenyér, szalonna	kenyér
kedd	kenyér	leves	kenyér
szerda	kenyér	kenyér, hurka	kenyér
csütörtök	kenyér	zsiroskenyér	krumplis tarhonya.”

Tápiálkozás Sándorfalván

79

Klivinyi Erzsébet: (Apja: Klivinyi János napszámos. Hetekig van munka nélkül. Öten vannak testvérek. A tanító.)

péntek	kenyér	kenyér	rántottleves
szombat	paprikáskenyér	bableves	bableves
vasárnap	kenyér	fokhagyma mártás	bableves
hétfő	savanyakáposzta	semmi	kenyér
kedd	kenyér	kenyér	bableves
szerda	rántottleves	semmi	cukorrépa
csütörtök	bableves	cukorrépa,	cukorrépa
péntek	kenyér és paradicsom	kenyér	cukorrépa

(8 nap étkezését írta le.)

Ferenczi Julianna: (Apja: Ferenczi Antal napszámos. Ritkán van munkája. Jelenleg is munka nélkül áll. Kilencen vannak testvérek. A tanító.)

péntek	rántottleves	cukorrépa	semmi
szombat	rántottleves	cukorrépa	rántottleves
vasárnap	kenyér	cukorrépa	kenyér
hétfő	rántottleves	kenyér	cukorrépa
kedd	kenyér	kenyér	cukorrépa
szerda	kenyér	cukorrépa	rántottleves
csütörtök:	kenyér	rántottleves	cukorrépa

Ezt főzte anyukám, mert nekünk másra nem telik.

Aldobolyi Nagy Miklós

A múlt évben véletlenül a kezembe került a Földrajzi szeminárium házisok-szorosításos, szerény külsejű füzeté, benne a megidézett dolgozattal. Nem tudtam ellenállni a gondolatnak, hogy éppen 30 év távlatából Aldobolyiéhoz hasonló kérdőívvel meg ne keressem hasonló időszakban (6 októberben íratta, hogy a disznó-vágásos idők előtti állapotot kapja), hasonló osztályok tanulóival ne töltessem ki.

MIT ETTEM A HÉTEN?

	Reggeli	Tízórai	Ebéd	Uzsonna	Vacsora
Hétfő:	Kávé, Tepertő, Szalona	zsiros- kenyér, alma	Húsleves és főzelék hús	—	Fejláb- paprikás
Kedd:	Kávé, kolbász	alma	Burgonya- leves	—	Száraz- tészta
Szerda:	Kávé, kolbász	alma zsiros- kenyér,	Tésza- leves	—	Lekváros tészta
Csütörtök:	Kávé, szalona	alma	Paprikás- kurupi	—	Mákos nudli
Péntek	Kávé, kolbász	alma, zsiros- kenyér	Paradi- csom- leves	—	Marha pörkölt
Szombat:	Kávé, szalona	alma	Főlvágott és kolbász	—	rizsleves
Vasárnap:	Kávé, szalona	zsiros- kenyér	Húsleves és paprikás	—	Sertéshús kurunpéval

Nevem: Csurgó Szilveszter V. o.
Apám foglalkozása: Szegedi Építő vállalat

Nézegettem a frissen megírt íveket, névazonosságot találok egy mostani és egy 30 évvel ezelőtti ember vonatkozásában. Aldobolyi megidézte egy Csurgó Szilveszter nevű, akkori elemista nagyon szomorú étrendjét. És nekem is írt egy Csurgó Szilveszter nevű mostani elemista egy nem éppen szomorú étrendet. Mindjárt előszólítom a fiút, hogy hívják az apját?

- Csurgó Szilveszter.
- Hol született, hol járt iskolába?
- Itten, Sándorfalván.
- Itthon van édesapád?
- Szögedébe dőgozik a Magosoknál, de anyám az itthon van.

Melegében és örömmel kerestem Csurgónét. Figyelmesen, értelemmel hallgatja meg szaporázott szavamat, s amikor bizonyosságul írásban is eleje teszem a tényeket, arca elborul és dühös szitkokra váltja át érdeklődését.

— Nem szeggyellik magukat, aztán az állam erre ad pénzt, hogy fizetett emberek másoknak a fazekába lesekedjenek! Különben sem igaz, amit odaírtak.

Nagyon szíven ütött a dolog. Nem akartam én bántani senkit. Vagy esetleg más is lehetett itt abban az időben Csurgó Szilveszter?

Van énnékem hités szavú emberem Sándorfalván is, akinek a beszéde nyomán helyére tehetem ezt a jelenséget. Megyek is hozzá. Szerény, józan, jókedvű ember. Mesélem neki, hogy jártam. Megmondja-e, hogy ki téved a kettőnk közül?

— Megmondom én. Az asszony téved. Ő az urát nem ismerte, amikor az a nyomorult élet lakott fölöttünk. Lehet, hogy az ura jó párszor sort kerített gyermekkori koplalásainak elmesélésére, de ezt az asszony szégyelli. Mit csodálkozik ezen? Eleinte csak nem szeretünk valami nehéz korszakunkra emlékezni, aztán ha jobban megy sorunk, mert mi dicsőség, haszon származik abból, hogy olyan földhözvágottak voltunk, szégyelljük. Szégyelljük, hogy olyan tehetetlenek voltunk. Hallani sem szeretünk róla. Igyekszünk elfelejteni. Arra meg haragszunk, aki emlékeztetni akar rá. A szépre szeret emlékezni az ember. Mondok valamit, de le ne írja, mert összekötjük a bajuszt! Hatan voltunk testvérek. Négy lány, két fiúgyerek. Amikor anyám lemosta rólam az inget, gatyát, én mindig valamelyik lánytestvérem pöndőlyében bújkáltam, rettentően szégyenkezve, mert ha a cimborák meglátnak lányruhában, hát kiszekíroznak a világból. És azt hiszi, nem megláttak? Ő, még lakodalomban is, persze elgorombuló tréfálkozások között a pofámhoz vágják, te csak ne beszélj, mikor a Piritők pöndőlyibe jártál kilencéves korodban is! Fáj ám. Mert ebben a pöndőlyösségben minden nyomorúságunk apró és nagy baja benne lakott. Ha szavakkal felhasítják, elem gurulnak, vicsorítanak rám.

(Folytatjuk.)